

УДК 658.012.4

*О. В. НАЗАРЕНКО, Н. Б. РЕШЕТНЯК, Ю. В. ЄГОРОВА***ОЦІНКА ПРОЦЕСУ ЕКОНОМІЧНОГО РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ**

Динаміка оцінок міжнародних рейтингових агентств процесу проведення економічних реформ в Україні за щорічними звітами свідчить про те, що за останні десять років Україна не досягла помітного прогресу в реформуванні економіки. За визначенням експертів Європейської бізнес-асоціації лише в 2017 році позиція України вийшла з негативної площини. За даними рейтингу легкості ведення бізнесу згідно з докладом „Doing Business – 2018” Всесвітнього банку, Україна знаходиться на 76 місці. У рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, який оцінює потенціал росту економіки країн у середньо- та довгостроковій перспективі, на теперішній час Україна займає 81 місце зі 137 країн. Серед найбільш проблемних факторів, що впливають на бізнес в Україні, виділяються корупція, політична нестабільність, інфляція, неефективність управління, складний доступ до фінансування. Внутрішньою реакцією бізнес-середовища країни на соціально-економічні процеси всередині країни є масова трудова міграція за кордон, яка зростає і наближається до критичної межі. Серед потенційних трудових мігрантів майже половина – віком від 18 до 29 років. Додатковим ризиком для українського ринку праці є збільшення кількості студентів, що навчаються за кордоном. Головною причиною, через яку українці продовжують їхати на заробітки і на постійне проживання за кордон, є різниця в оплаті праці. Необхідно проводити реформи з перетворення України на дійсно динамічну економіку з високим попитом на робочу силу з адекватною зарплатою. Найкраще можливе рішення накопичених проблем – це залучення до органів державного управління нових молодих спеціалістів. Стверджується, що покращення результатів запроваджуваних реформ, яке відобразиться у підвищенні рейтингових оцінок міжнародних агентств, може бути пов'язаним тільки з інноваційно-інвестиційним розвитком та проведенням промислової політики, спрямованої на пріоритетні кластери економіки. Одним із показових прикладів кластерної регіональної економіки є економіка Європейського Союзу. Пропонується формувати кластери в Україні у високотехнологічних галузях економіки: авіакосмічній, машинобудівній, виробництві сільськогосподарської техніки. В процесі економічних реформ Україна має в першу чергу покладатися на себе. Реформи мають доповнювати одна одну і сприяти якісним змінам.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність, трудова міграція, бізнес-клімат, економічні реформи, промислова політика, кластери.

*Е. В. НАЗАРЕНКО, Н. Б. РЕШЕТНЯК, Ю. В. ЕГОРОВА***ОЦЕНКА ПРОЦЕССА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНЫ**

Динамика оценок международных рейтинговых агентств процесса проведения экономических реформ в Украине за ежегодными отчетами свидетельствует о том, что за последние десять лет Украина не достигла заметного прогресса в реформировании экономики. По определению экспертов Европейской бизнес-ассоциации только в 2017 году позиция Украины вышла из отрицательной плоскости. По данным рейтинга легкости ведения бизнеса согласно докладу "Doing Business - 2018" Всемирного банка, Украина находится на 76 месте. В рейтинге глобальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума, который оценивает потенциал роста экономики стран, Украина занимает 81 место из 137 стран. Среди наиболее проблемных факторов, влияющих на бизнес в Украине, выделяются коррупция, политическая нестабильность, инфляция, неэффективность управления, сложный доступ к финансированию. Внутренней реакцией бизнес-среды страны на социально-экономические процессы внутри страны является массовая трудовая миграция за границу, которая растет и приближается к критической черте. Среди трудовых мигрантов почти половина - в возрасте от 18 до 29 лет. Риском для украинского рынка труда является увеличение количества студентов, обучающихся за рубежом. Главной причиной, по которой украинцы продолжают ехать на заработки и на постоянное жительство за границу, разница в оплате труда. Необходимо проводить реформы по превращению Украины в динамичную экономику с адекватной зарплатой. Наилучшее возможное решение накопившихся проблем - это привлечение в органы государственного управления новых молодых специалистов. Утверждается, что улучшение результатов внедряемых реформ, которое отобразится в повышении рейтинговых оценок международных агентств, может быть связан только с инновационно-инвестиционным развитием и проведением промышленной политики, направленной на приоритетные кластеры экономики. Одним из показательных примеров кластерной экономики является Европейский Союз. Предлагается формировать кластеры в Украине в высокотехнологичных отраслях экономики: авиакосмической, машиностроительной, производстве сельскохозяйственной техники. В процессе экономических реформ Украины должна полагаться на себя. Реформы должны дополнять друг друга и способствовать резким изменениям.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, конкурентоспособность, трудовая миграция, бизнес-климат, экономические реформы, промышленная политика, кластеры.

*O. V. NAZARENKO, N. B. RESHETNIAK, Yu. V. YEHOROVA***EVALUATION OF THE PROCESS OF ECONOMIC REFORMATION OF UKRAINE**

The dynamics of assessments by international rating agencies on the process of conducting economic reforms in Ukraine, according to annual reports, shows that over the past ten years Ukraine has not made significant progress in reforming the economy. According to the experts of the European Business Association, only in 2017 Ukraine's position turned out to be negative. According to the rating of ease of doing business, according to the report "Doing Business - 2018" of the World Bank, Ukraine is on the 76th place. In the Global Competitiveness Rating of the World Economic Forum, which assesses the potential for medium and long-term growth of the economies of the countries, Ukraine is currently ranked 81st out of 137 countries. Among the most problematic factors affecting business in Ukraine, corruption, political instability, inflation, inefficiency of management, and difficult access to financing are allocated. The internal reaction of the business environment of the country to the socio-economic processes within the country is the massive labor migration abroad, which is growing and approaching the critical level. Almost half of potential labor migrants are aged 18 to 29 years old. An additional risk for the Ukrainian labor market is an increase in the number of students studying abroad. The main reason why Ukrainians continue to go to work and for permanent residence abroad is the difference in wages. It is necessary to carry out reforms to transform Ukraine into a truly dynamic economy with a high demand for labor with adequate wages. The best possible solution to the accumulated problems is the involvement of young specialists in the public administration. It is argued that the improvement of the results of the implemented reforms, which will be reflected in the increase in rating ratings of international agencies, may be related only to innovation and investment development and the conduct of industrial policy aimed at priority economic clusters. One of the illustrative examples of a cluster regional economy is the European Union's economy. It is proposed to form clusters in Ukraine in high-tech branches of the economy: aerospace, machine-building, production of agricultural machinery. In the process of economic reforms, Ukraine must first rely on itself. Reforms should complement each other and promote qualitative change.

Keywords: investment attractiveness, competitiveness, labor migration, business climate, economic reforms, industrial policy, clusters.

© О. В. Назаренко, Н. Б. Решетняк, Ю.В. Єгорова, 2018

Вступ. Від результатів запровадження реформ в Україні прямо залежить саме існування незалежної держави. Маючи значний економічний потенціал, за відсутності докорінних змін постає реальна загроза функціонуванню бізнесу, який для сталого прогресу потребує інноваційно-інвестиційної моделі розвитку. Тому важливо всебічно тверезо розглянути як міжнародні оцінки стану та перспектив економіки, які виражаються в щорічних звітах міжнародних рейтингових агентств, так і внутрішні реакції на процеси перетворень суспільства та бізнес-середовища. Проведений аналіз дозволить запропонувати шляхи забезпечення цивілізованого інвестиційного середовища в Україні, створення комфортних умов для життя і праці економічно активної частини населення та суспільства загалом.

Постановка завдання. За визначенням експертів Європейської бізнес-асоціації (ЄБА) наприкінці 2017 року привабливість України для іноземних інвесторів дорівнювала 3,03 балів за 5-тибальною шкалою (шкала Лайкерта) [1]. У першому півріччі 2017 року цей важливий індекс вперше з 2011 року покинув негативну площину. Динаміка індексу інвестиційної привабливості України свідчить про досить повільне покращення ситуації за останні 10 років: 2008 рік – 2,2; 2009 рік – 2,57; 2010 рік – 3,28; 2011 рік – 2,19; 2012 рік – 2,12; 2013 рік – 1,81; 2014 рік – 2,5; 2015 рік – 2,57; 2016 рік – 2,85; 2017 рік – 3,03.

Пріоритетні проблеми влади та суспільства, які призвели до таких низьких показників і потребують першочергового вирішення, можна розподілити на основні групи:

- корупція (відсутня боротьба з корупцією, її рівень зріс, незначний прогрес у створенні антикорупційного суду);
- економічні чинники (нестабільність валюти, девальвація, інфляція, обтяжливі податкові процедури);
- повільний хід реформ (відсутність судової реформи, реформи ринку праці, земельної реформи, повільна модернізація інфраструктури);
- політичні чинники (політична нестабільність, політична та законодавча невизначеність, "війни" між силовими відомствами).

Важливо, на наш погляд, сконцентрувати стратегічні програми на вирішення зазначених питань, щоб результати наступних рейтингів наближались до рівня європейських країн.

Проблеми проведення економічних реформ в Україні ретельно відслідковуються в світі. За даними щорічного рейтингу легкості ведення бізнесу згідно з докладом „Doing Business – 2018”, що був опублікований Вашингтонською групою Всесвітнього банку, Україна знаходиться на 76 місці, поліпшивши становище порівняно з 2017 роком на чотири позиції, а у 2011 році вона займала 152-гу позицію. [2, 3] За останній рік Україна піднялася за чотирма категоріями з десяти, здійснивши «прорив року» у категорії «Отримання дозволів на будівництво»: зі 140 місця на 35. У категорії «Оподаткування» зростання становило 41 пункт (з 84 на

43 місце), окрім того, отримано невеликий прогрес за індикаторами «Підключення до системи електропостачання» та «Врегулювання питання щодо неплатоспроможності». Однак знизилися показники країни за іншими шістьма категоріями, особливо показник «Створення підприємств», який погіршився на 32 позиції (з 20 на 52 місце). Такий стан речей, на наш погляд, може призвести до загального падіння економіки та зниження загального рейтингу України.

Конкурентоспроможність національної економіки – порівняльна характеристика, що містить у собі комплексну оцінку найважливіших показників економічного стану країни відносно зовнішніх аналогів. Всесвітній економічний форум (ВЕФ), який щорічно проводиться у швейцарському Давосі, досліджує глобальну конкурентоспроможність країн протягом більше тридцяти років. Індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК) став основним інструментом ВЕФ для оцінювання потенціалу росту економіки країн у середньо- та довгостроковій перспективах. ІГК ґрунтується на новітніх економічних ідеях вимірювання конкурентоспроможності, приймаючи до уваги виважене середнє значення великої кількості різноманітних складових, що відображають різні аспекти поняття конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність оцінюють за 113 показниками, що характеризують 12 основних компонентів [4]: державні та суспільні установи; інфраструктура; макроекономічна стабільність; охорона здоров'я та початкова освіта; вища освіта та професійна підготовка; ефективність ринку товарів та послуг; ефективність ринку праці; розвиненість фінансового ринку; оснащеність новими технологіями; розмір ринку; рівень розвитку бізнесу; інноваційний потенціал.

У рейтингу конкурентоспроможності на теперішній час Україна займає 81 місце зі 137 країн на фоні 85 місця за попередній рік. А у 2010 році Україна займала 82 місце серед 135-ти оцінюваних країн, що вказує на відсутність дійсних реформ, які стимулювали б ділову активність та інвестиції в інновації. Серед найбільш проблемних факторів, що впливають на бізнес в Україні, виділяються корупція, політична нестабільність, інфляція, неефективність бюрократичного управління, складний доступ до фінансування. Крім того, на слабку конкурентоспроможність України впливає злочинність, поганий стан здоров'я населення та зниження освітнього рівня працівників. Найгірші показники, що вплинули на місце України в ІГК, це: «Майнові права», «Незалежність суду», «Бізнес-витрати через тероризм», «Аудит та стандарти звітності», «Якість доріг», «Доступність фінансових послуг», «Надійність банків» тощо.

Стержнем моделі конкурентоспроможності мав стати перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку [3]. Найбільш ефективним може бути розвиток комплексів, де в Україні вже є конкурентні переваги. Це, на наш погляд, авіа- та суднобудування, сільське господарство, використання транзитного положення

країни. Підприємства визначених галузей слід підтримувати цілісним механізмом державного регулювання (податкові пільги, субсидії, кредити).

Визначальним блоком економічної стратегії розвинутих країн є інноваційна політика, що являє собою форми та методи державного стимулювання науково-технічної діяльності з метою широкого втілення наукових розробок у кінцевий результат – нові конкурентоспроможні види продукції, технології, організаційні новації. Для цього потрібно всіляко розвивати свій науково-технічний потенціал та підвищувати рівень кадрового забезпечення економічних досліджень.

Але на теперішній час різкі економічні зміни не відбулися через неекономічні чинники, передусім, відсутність політичної волі керівництва та низьку організованість громадянського суспільства.

Якщо звернути увагу на соціально-економічні процеси всередині країни, то одним з найбільш обговорюваних проблем є трудова міграція з України, яка зростає і наближається до критичної межі. [5] За три роки кількість економічно активного населення в Україні скоротилася з 21 млн до 18 млн. В найближчі роки міграційні процеси в Україні посиляться за рахунок високого попиту на кваліфіковану робочу силу та більш високого рівня життя в європейських країнах (Польщі, Словаччині, Литві, Чехії, Італії, Португалії), а через кілька років дефіцит кадрів в Україні загрожуватиме економічній безпеці держави.

Український бізнес все більше відчуває дефіцит кваліфікованих кадрів, що стає гострішим з кожним місяцем. В Україні все складніше створити нове виробництво: можна залучити інвестиції, але працювати нікому. Якщо скорочується виробництво, то немає податків, немає соціальної та іншої інфраструктури, і спіраль депресії затягує країну у довгострокову яму.

Серед населення України економічно активна частка наразі не досягає 50%. [5] За експертними оцінками, сьогодні за кордоном працюють до 5 млн українців. Міжнародна організація з міграції оцінює можливе потенційне збільшення кількості міжнародних трудових мігрантів у короткостроковій перспективі на 41%. Серед потенційних трудових мігрантів майже половина – віком від 18 до 29 років. Саме серед таких молодих людей кількість довгострокових трудових мігрантів, які вирішили не повертатися до України, є майже вдвічі більшою ніж серед людей віком від 45 до 65 років. Додатковий ризик для українського ринку праці – збільшення кількості студентів, що навчаються за кордоном.

В Україні найвищий рівень плинності кадрів в Європі – за рік кожен п'ятий робітник звільняється і через це підприємства вимушені знову шукати нових людей. Тому українські компанії вже зараз називають дефіцит кадрів критичним. Погіршує ситуацію активне переманювання та залучення робітників з України іншими державами. Українці виконують у Польщі просту, некваліфіковану фізичну роботу. [6] За останнім соціологічним дослідженням, 34% наших заробітчан

працювали у Польщі на сільськогосподарських роботах, 32% – на будівництві чи ремонтних роботах, 8% виконували роботу по дому, 7% – працювали у ресторанному бізнесі, 5% – у готелях, 4% – доглядали за особами похилого віку та інвалідами, іншими видами діяльності займалися 3%, працювали у сфері послуг менше 3% опитаних. Як відзначають фахівці, що проводили дослідження, чим вищий рівень освіти, то частіше заробітчани знаходили роботу не пов'язану із сільським господарством або ж будівництвом.

Головною причиною, через яку українці продовжують їхати і на заробітки, і на постійне проживання за кордон, є різниця в оплаті праці. Якщо в Україні середня зарплата на рівні €250, то у Польщі €750, в Чехії – €870, Італії – €1760, Німеччині – €2300, Ірландії – €2500. [6] З огляду на це, зростання середньої зарплати до 10 тис. грн, яке планує український уряд, для заробітчан не стане аргументом, щоб працювати вдома.

Один з кроків поліпшення ситуації з нестачею кадрів – це повернення трудових мігрантів назад до України, але для цього потрібно працювати в кількох напрямках. На нашу думку, необхідно проводити реформи з перетворення України на дійсно динамічну економіку з високим попитом на робочу силу з адекватною зарплатою. Окрім того, потрібно створювати додаткові можливості для трудових мігрантів, які хочуть повернутися сюди і вкладати кошти в економіку, з відповідними умовами та фінансовими гарантіями. Цим повинна опікуватися не тільки держава, але й український бізнес, який має стати прозорим і не високоризиковим.

Але реформи в Україні провадяться недостатньо швидко, що не дає можливості наблизитись до економік, з якими Україна змагається за інвестиції та ринки збуту своїх товарів. Проведення реформ слід значно прискорити, а стратегічні дії повинні бути більш послідовними. На міжнародні рейтинги України може суттєво вплинути якість Податкового та Митного кодексів, доопрацювання яких ще триває. Проте нинішній уряд не відрізняється сміливістю в упровадженні талановитих управлінських рішень на користь розвитку малого та середнього бізнесу, сприянню чесної конкуренції між підприємствами. Реформи передбачають системи взаємопов'язаних заходів, кожен з яких повинен бути вбудований в систему інших. Зазвичай в Україні покращення в бізнесі є результатом тиску міжнародних інститутів. У реформах, що проголошуються, немає внутрішньої мотивації, їх проводять під зовнішнім тиском в очікуванні грошових траншів.

Причиною негативного сприйняття України як місця для бізнесу експерти називають пресинг з боку влади та непрозорість законодавства. Представники бізнес-середовища більше не сподіваються, що реформи покращать інвестиційний клімат. Навпаки, йде концентрація влади та контроль бізнесу, збільшуються корупційні ставки, судова система підтримує в першу чергу податкові органи, а не бізнес. Змінити ситуацію

має аналіз зроблених помилок та планування дій для поліпшення інвестиційної привабливості України в майбутньому.

Найкраще можливе рішення накопичених проблем – це залучення до органів державного управління нових молодих спеціалістів. Не політиків, а функціонерів, які не допустять блокування нововведень. Пріоритетними напрямками реформування економіки залишаються боротьба з корупцією, захист прав кредиторів, прозорість судових рішень та підвищення ефективності виконавчої системи.

Основний інструмент, за допомогою якого розвинені країни впливають на стан національного господарства, – це проведення промислової політики, впровадження заходів з боку держави щодо підтримки або розвитку конкретних секторів національної економіки. [7] Іноземний досвід свідчить, що промполітика трансформується з галузевої (інтеграції сировини, технологій та засобів виробництва) в кластерну, що базується на науковому забезпеченні та сучасному виробництві.

Кластери за своєю сутністю – це група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямів діяльності та взаємодоповнюють один одного. [8]

Класифікація кластерів демонструє багатосторонній характер їх функціонування. Завдяки цьому кластери можна вважати універсальними інструментами розвитку економіки. Одним із показових прикладів кластерної регіональної економіки є економіка Європейського Союзу. [9] Кластерна політика країн Європи у цілому демонструє доцільність державної і міждержавної підтримки кластерів і як її результат – ефективний розвиток національної та регіональної економік. Сучасна економіка все більше набирає глобального характеру, країни, регіони, транснаціональні корпорації тісно взаємодіють між собою. Можна запропонувати такі заходи щодо розвитку кластерної економіки:

- організація науково-дослідних інститутів і лабораторій для вивчення потенціалу кластерної економіки;
- формування на основі проведених наукових досліджень кластерної політики країн і регіонів світу;
- створення законодавчо-нормативної бази започаткування і функціонування кластерів;
- обов'язкова державна підтримка діяльності кластерів;
- створення національних, регіональних та міжнародних організацій для регулювання розвитку кластерів.

Стримувальними чинниками інноваційного розвитку економіки України є надзвичайна розбалансованість її системи, некерованість як в адміністративному розумінні, так і в сфері дії економічних законів, низька якість управління бізнесом, відсутність орієнтації багатьох підприємств на міжнародний ринок. [10] Вирішення цих проблем

залежить від впровадження в Україні нової економічної політики на кластерній основі, політики регіонального саморозвитку, в основі якої закладається можливість досягнення економічної збалансованості в першу чергу в складі самих низових територіальних рівнів, що дозволить забезпечити збалансованість функціонування економіки в цілому в державі. Кластери в складі територій передбачають комплексний розвиток усіх елементів з орієнтуванням на максимальний економічний і соціальний ефект. У стратегічному контексті істотне підвищення конкурентоспроможності економіки України можливе лише за рахунок її інноваційної модернізації.

Сучасні інноваційні кластери базуються на міжгалузевому підході та взаємопроникненні нововведень. Вони об'єднують, наприклад, текстильну промисловість з розробкою нетканих матеріалів, авіабудування з мікроелектронікою та розробкою надсучасних конструкційних матеріалів. На цій основі потрібно формувати кластери в таких перспективних високотехнологічних галузях економіки України, як авіакосмічний комплекс, машинобудування, виробництво передової сільськогосподарської техніки.

Зокрема, у 2017 році частка експорту сільгосппродукції склала 41% від загального обсягу експорту. Це свідчить про серйозну роль саме аграрно-промислового сектору України. Для держав з високою важливістю аграрного сектора в економіці промислова політика має, поміж усього іншого, підтримувати виробництва, пов'язані зі забезпеченням розвитку національного сільського господарства.

Висновки. Єдиною можливістю залучення в нашу країну «розумного капіталу», який є ключовим фактором технологічного розвитку України в майбутньому, є пряме інвестування в технологічні сектори української економіки. Без створення привабливих умов для такого виду інвестування з вітчизняної економіки й надалі будуть «вимиватися» високомаржинальні технологічні підприємства на користь нетехнологічного бізнесу, який сильно залежить від світової цінової кон'юнктури. А це ще більше підвищуватиме економічні ризики в разі падіння цін на сировину на світових товарних ринках. Інвестиції в високі технології можуть стати одним з ключових елементів підвищення конкурентоспроможності економіки України та забезпечення її стійкості до зовнішніх шоків.

В процесі економічних реформ Україна має в першу чергу покладатися на себе – ні на МВФ ні на інші міжнародні установи. Ідеологами економічних реформ в Україні повинні бути українці, ті, хто досконало знає систему цінностей, сферу економіки та суспільства, які підлягають реформуванню. Реформи мають доповнювати одна одну і сприяти якісним змінам. Тільки тоді їх відчує і сприйме суспільство, що буде сигналом повернення додому вимушених трудових мігрантів.

Список літератури

1. Європейська бізнес-асоціація (ЄБА). *Прес-реліз «Підбиваємо підсумки року: Як інвестори оцінили бізнес-клімат України у 2-му півріччі 2017»*. URL: <https://eba.com.ua/yak-investory-otsinyly-biznes-klimat-ukrayiny-u-2-mu-pivrichchi-2017> (дата звернення: 15.04.2018).
2. Красномоуєць П. *Україна поднялась на 76 место в Doing Business 2018. Но упала в 6 из 10 категорий рейтинга* URL: <https://ain.ua/2017/10/31/ukraina-doing-business-2018> (дата звернення: 14.11.2017).
3. Назаренко О.В., Шаповал В.І., Єгорова О.Ю. Проблеми проведення економічних реформ в Україні. – *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва*. – Х.: НТУ «ХПІ», 2012. – № 04, С. 112-116.
4. *Рейтинг конкурентоспособности экономик стран мира — 2017/2018: Швейцария — лидер, Украина — на 81 месте* URL: <http://fdlx.com/politic/mir/100985-rejting-konkurentosposobnosti-ekonomik-stran-mira-2017-2018.html> (дата звернення: 12.12.2017).
5. *Міграція з України зростає і наближається до критичної* URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mihratsija-z-ukrajini-zrostaie-i-nablizhajetsja-do-kritichnoji-2462687.html> (дата звернення: 12.12.2017).
6. Білозір М. *Трудова міграція: куди їдуть українці та чому не хочуть працювати вдома*. URL: https://zik.ua/news/2018/04/02/trudova_migratsiya_kudy_idut_ukraintsi_ta_chomu_ne_hochut_pratsyuvaty_vdoma_1297401 (дата звернення: 02.04.2018).
7. Данилишин Б. *Сім кроків до сталого розвитку*. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/danylyshyn/sim-krokov-do-staloho-rozvitku-2487637.html> (дата звернення: 22.08.2018).
8. Комар Н. Концепція формування та державної підтримки кластерних структур в Європі. *Вісник Тернопільського нац. техн. екон. ун-ту*. 2014, № 2. С. 53 – 64.
9. Ринейська Л. С. *Кластери у сучасній глобальній економіці* URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971> (дата звернення: 21.07.2018).
10. Некрасова Л. А., Попенко С. О. *Формування кластеру, як напрямку інноваційного розвитку економіки* URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2014/No2/132-138.pdf> (дата звернення: 23.07.2018).
- 2 nd half of 2017»] URL: <https://eba.com.ua/yak-investory-otsinyly-biznes-klimat-ukrayiny-u-2-mu-pivrichchi-2017> (дата звернення: 15.04.2018).
2. Krasnomovecz P. *Ukray'na podnyalas` na 76 mesto v Doing Business 2018. No upala v 6 y'z 10 kategorij rejty'nga* [Ukraine rose to 76th place in Doing Business 2018. But fell in 6 out of 10 rating categories] URL: <https://ain.ua/2017/10/31/ukraina-doing-business-2018> (дата звернення: 14.11.2017).
3. Nazarenko O.V., Shapoval V.I., Yegorova O.Yu. Problemy` provedennya ekonomichny`x reform v Ukraini [Problems of Economic Reforms in Ukraine] – *Visny`k Nacz. tehn. un-tu «XPI»: zb. nauk. pr. Temat. vy`p.: Technichny`j progres i efekty`vnist` vy`robny`cziva*. – Kh.: NTU «KhPI», 2012. – no. 04, pp. 112-116.
4. *Rejty'ng konkurentosposobnosty` ekonomyk stran my'ra — 2017/2018: Shvejczary'a — ly`der, Ukray'na — na 81 meste* [Competitiveness rating of the economies of the world - 2017/2018: Switzerland - the leader, Ukraine - in 81 place] URL: <http://fdlx.com/politic/mir/100985-rejting-konkurentosposobnosti-ekonomik-stran-mira-2017-2018.html> (дата звернення: 12.12.2017).
5. *Migraciya z Ukrayiny` zrostaie i nably`zhayet'sya do kry`ty`chnoyi* [Migration from Ukraine is growing and approaching a critical one] URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mihratsija-z-ukrajini-zrostaie-i-nablizhajetsja-do-kritichnoji-2462687.html> (дата звернення: 12.12.2017).
6. Bilozir M. *Trudova migraciya: kudy` yidut` ukrajinci ta chomu ne xochut` pratsyuvaty` vdoma* [Labor migration: where Ukrainians go and why they do not want to work at home] URL: https://zik.ua/news/2018/04/02/trudova_migratsiya_kudy_idut_ukraintsi_ta_chomu_ne_hochut_pratsyuvaty_vdoma_1297401 (дата звернення: 02.04.2018).
7. Danylyshyn B. *Sim krokiv do stalogo rozvy`tku* [Seven Steps to Sustainable Development] URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/danylyshyn/sim-krokov-do-staloho-rozvitku-2487637.html> (дата звернення: 22.08.2018).
8. Komar N. *Koncepciya formuvannya ta derzhavnoyi pidtry`mky` klasterny`x struktur v Yevropi* [Concept of formation and state support of cluster structures in Europe] *Visny`k Ternopil's`kogo nacz. tehn. ekon. un-tu*. 2014, no. 2. pp. 53 – 64.
9. Ry`nejs`ka L. S. *Klasteri` u suchasnij global`nij ekonomici* [Clusters in the modern global economy] URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971> (дата звернення: 21.07.2018).
10. Nekrasova L. A., Popenko S. O. *Formuvannya klasteru, yak napryamku innovacijnogo rozvy`tku ekonomiky`* [Formation of the cluster as a direction of innovation development of the economy] URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2014/No2/132-138.pdf> (дата звернення: 23.07.2018).

References (transliterated)

1. Yevropejs`ka biznes-asociaciya (YeBA). *Pres-reliz «Pidby`vayemo pidsumky` roku: Yak investory` ociny`ly` biznes-klimat Ukrayiny` u 2-mu pivrichchi 2017»* [Press Release «Summarize the results of the year: How investors appreciated the business climate in Ukraine

Надійшла(received) 25.09.2018

Відомості про авторів /Сведения об авторах / About the Authors

Назаренко Олена Василівна (Назаренко Елена Васильевна, Nazarenko Olena Vasilivna) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри загальної економічної теорії; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1825-0097>; e-mail: kh_nyv@ukr.net

Решетняк Наталія Борисівна (Решетняк Наталия Борисовна, Reshetnyak Nataliya Borisovna) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри загальної економічної теорії; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>; e-mail: a0201957@gmail.com

Єгорова Юлія Валеріївна (Егорова Юлия Валериевна, Yehorova Yuliia Valerievna) – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний технічний університет будівництва та архітектури, доцент кафедри економічної теорії; м. Харків, Україна; e-mail: yuliegorova222@gmail.com